

„Az irodalom az egy élvezeti cikk”

Kerekasztal-beszélgetés irodalomtanításról, tankönyvszerkesztésről és sorozatokról

2016. szeptember 8-án, a József krt. 63. alatti mintaboltjának épületében az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) rendhagyó irodalom- és zeneórákat, illetve kerekasztal-beszélgetéseket szervezett az írástudatlanság elleni küzdelem, valamint az olvasás világnapja alkalmából. A rendezvény nyitott volt, a belépés ingyenes. A délután zajlott beszélgetések közül az elsőt lapunk 2017/5–6. számában közöltük. A beszélgetés résztvevői akkor *Farkas Andreea* tankönyvszerkesztő, *Csájiné Knézics Anikó* pedagógus, *Kollár Árpád* író, költő, *Steklács János* dékán, *Tóth Krisztina* író, költő voltak.

Az alább közölt szöveg a második kerekasztal szerkesztett változata. Ebben a beszélgetésben *Gombos Péter* olvasáskutató, *Péterfy Gergely* író, *Térey János* költő, író és *Valaczka András* tankönyvszerkesztő vettek részt. A moderátor az OFI részéről *Baranyai Katalin* vezető szerkesztő volt.

1. MIT ÉRDEMES OLVAS(TAT)NI?

Baranyai Katalin: Előrebocsátanék egy saját tapasztalatot. Az OFI kísérleti tankönyveire adott szakmai visszajelzésekből (a könyveket egyébként csakis a kipróbáló *tanárok* miatt neveztük kísérletinek) többek közt az tűnt ki, hogy a középiskolai tanárok nagy része – és úgy éreztem, az általános iskolai pedagógusok nagy része is – kifejezetten konzervatív, továbbá nem túlságosan tájékozott. Ha ez igaz, akkor nagyon nehéz az újító, változást előmozdítani kívánó tankönyvfejlesztés dolga. Egyfelől tehát arról kérdezném vendégeimet: melyek lehetnek azok a lehetőségek a változásra, amelyeket mi, tankönyvfejlesztők talán nem elég jól ak-

náztunk ki eddig? Vagy más irányból közelítve: hogyan tudott betörni a ma nyelvén beszélő kortárs irodalmi beszéd az olvasók, befogadók világába, illetve hogyan *tudna* betörni az iskolába?

Térey János: Ez a „betörés” nem igazán az én világom; a pályám zömmel verses munkákat tartalmaz, verseskönyvet pedig ma néhány száz, jó esetben pár ezer ember vásárol Magyarországon. Színházba viszont tízezrek járnak. Ezen a terepen sikerült elég sok embert megszólítanom. Ha egy szerzőnek fut egy darabja a Katonában vagy a Radnóti Színházban, akkor akár százezen is találkozhatnak a művével. Ez nemcsak a jogdíjak tekintetében hasznos, hanem ismertség szempontjából is.

nehéz az újító, változást
előmozdítani kívánó
tankönyvfejlesztés dolga

A néző saját magát szereti viszontlátni a színpadon, és ezt a színházban meg is teheti. Ezért az az eleven drámairodalom, ami jelen idejű, ami szinkron a mostani folyamatokkal. Amelyben akár a vállalkozó, akár a globalizáció gyermeke vagy épp a vadkapitalista politikus saját magát is megtalálja. A színész is azt a szöveget szereti, amelyik közel áll az élő nyelvhez, és így könnyen tudja közvetíteni. Az első darabom, *A Nibelung-lakópark*¹ még elég sok nyelvi regisztert megmozgat az alprábitól a felségesig. (De egy szerencsés csillagállás következtében a Krétakör kezébe került, s így ha egy néző az első óra után nem menekült el, akkor a teljes négy óra már nem okozott neki gondot.) Később azonban egyre egyszerűbb színházi szövegeket írtam, és fordítóként is törekedtem a sallangmentes tömörségre. Nem lecsiszoltabb szövegek születtek így, inkább maga a nyelv cserélődött le bennük. Előbb a rímeket hagytam el, aztán a jambust, cserébe pedig megjelent az ógörög kardalokra emlékeztető daktilizálás, és az sem szabályosan.

Szenikával persze a régi görögök drámáit is közel lehet hozni, hiszen akkor azok is kortárs drámák voltak. Ha ők az isteneket választották hősükül, akkor is igyekeztek olyan figurákat megjeleníteni, amilyeneket Athénban a piacon lát a görög polgár. Nekem ugyanúgy kortárs információk visszaadása a dolgom, mint a régieknek – de mai magyarul, vagyis: egyszerűen. A kortárs drámairodalmat pedig ugyanúgy élteti a közösségi média világában nagyon erős színhagyomány. „Ezt mindenképpen nézd meg, olvasd el, mert...”

Én magam is állandóan táplálkozom ilyen tanácsokból.

Ami az utolsó kérdést illeti: nem volna szerencsés, ha a kortárs irodalmi beszéd valamiféle kényszerből törne be az iskolába. Én nem szeretném, hogy fájjon a gyerekeknek. Nagyon sok kellemetlen emlékem van a '80-as évek gimnáziumáról ilyen szempontból. Amiről ott, 16-17 évesen úgy

éreztem, hogy nem lesz rá szükségem, azt nem szerettem volna elsajátítani. És ez nem csak a matematikára vagy a fizikára vonatkozik.

én nem szeretném, hogy fájjon a gyerekeknek

Baranyai Katalin: Péterfy Gergelynek mi, kor, hogyan sikerült megszólítani a közönséget? Hogy történt a „célzás”?

Péterfy Gergely: Az én több milliós nézőtáborom egy méltán híres és fontos televíziós sorozat körül jött össze. Az a címe, hogy *Jóban Rosszban*. Nagyon sok epizódot írtam, úgyhogy a legtöbben talán innen ismerhetnek. Ez a legátütőbb sikere eddigi munkásságomnak, noha e munkám mind általános és középiskolai, mind egyetemi oktatói tekintetben sajnálatos módon hasznavehetetlen. Ami az irodalmi szövegeimet illeti: számos – jellemzően szociokulturális – oka van annak, hogy például *A kitömött barbár* című regényem miért lett ilyen sikeres.² Ennek ellenére a középiskolai oktatásban elég nehezen bevethető szövegről van szó, bár találok olyan magyartanárokkal, akik foglalkoztak vele. Jártam is olyan gimnáziumi osztályokban, ahol azok a fiatalok, akik olvasták a könyvet, olyan egészen új és meglepő szempontok mentén beszéltek róla, amelyek nekem soha nem

¹ Magvető Kiadó, Budapest, 2004.

² Kalligram Kiadó, Budapest, 2014.

jutottak volna eszembe, de tökéletesen helytállóak voltak.

A magyarországi irodalomtatással kapcsolatban alapvetően nagy nehézségnek érzem, hogy a magyar irodalmi hagyományunk – a kánon – szörnyen öreg. Ez baj, mert az irodalom mindig rólunk szól, a jelenben. Addig érvényes egy irodalmi mű, ameddig az adott kultúra olvasója érvényesnek tekinti, ameddig bele tud helyezkedni, amíg úgy érzi, az valamiképp róla és az ő világáról beszél. Egy kor irodalmának tehát múlandó az érvénye. Az elmúláshoz pedig millió kisebb-nagyobb változás járul hozzá. Nyelvváltozások miatt érthetlenné válik a szöveg, vagy egyszer csak államváltás lesz a kereszténység, és már nem értjük Horatiust. Egy irodalmi mű ilyenkor meghal mint szöveg, és ahhoz, hogy életben lehessen őt tartani, mesterséges eljárás módra szükséges. Persze, hisz muzeális tárgyakhoz bizonyos kinnal-keservvel lehet csak szellemileg hozzáférni.

Ezért én nagyon nem irigylem azokat az embereket, akik az ifjúságot próbálják az irodalom szeretetére oktadni, hiszen halott szövegeket kellene letuszkolniuk a gyerekek torkán. Én nagyon szeretem Zrínyit is, Jókait is, mert már elég időt éltem, hogy ezeket elolvassam, de azt gondolom, hogy fiatalokkal olvastatni ilyesmit embertelen feladat és teljesen felesleges célkitűzés. Csak elriasztjuk őket az olvasástól. Olyan szövegeket kell olvastatni, amelyben róluk van szó. Hogy mely szöveg minősülhet ebből a szempontból megfelelőnek, döntsék el nálam hozzáértőbb emberek. Szerintem, mondjuk, az utóbbi húsz évben keletkezett kortárs szövegek ilyenek. Messzebb nem nagyon érdemes menni. Ott van esély arra, hogy valami rokonszenv kialakul a gyerekekben.

A nyelvtanulás lehetőségeit is ebben látom: nézem a gyerekeket, ahogy küzdenek a nyelvekkel, és tudom, hogy akkor tanulják meg, amit kell, ha együtt olvassuk a kedvenc angol nyelvű számaik szövegét. Ezeket a dalokat sokszor anélkül énekelgetik, hogy értenék őket. Ha együtt lefordítjuk, akkor érezni, szeretni kezdik az angolt. Az, hogy tankönyvből tanuljanak valamit angolul, amihez semmi közük, felesleges.

muzeális tárgyakhoz
bizonyos kinnal-keservvel
lehet csak szellemileg
hozzáférni

Baranyai Katalin (*Gombos Péterhez*): Mit olvassunk tehát? Elég nagy-e a kínálat kortárs magyar szerzőkből? Keressünk-e okosabban? Próbáljunk-e valamit másként, mondjuk részletesebben olvasni és olvastatni?

Én a felső tagozatosok világát ismerem jobban. Azt gondolom, középiskolában nyugodtan lehet birkózni a felnőtt irodalommal, alsóban-felsőben viszont épp ellenkezőleg. A felső tagozat egyik nagy problémája, hogy (valamilyen rejtélyes okból) ott nem gyerekönyveket olvastatnak a gyerekekkel. Nem tudom, hogy a klasszikus kilenc vagy tíz kötelező olvasmány közül kik és hányról gondolják azt, hogy gyerekönyv. Mert a *Kincskereső kisködmön*től a *Légy jó mindhaláláig*ig egyik sem az. Még a 9. és 10. évfolyamon is jó lenne, ha néhány ifjúsági regénnyel találkozának a diákok, de a középiskola alapvetően már jó időszak arra, hogy megküzdjenek a felnőtt irodalommal. Felsőben viszont ugyanezt a célkitűzést óriási hibának tartom.

Valaczka Andrással mind a ketten megvittuk a magunk csatáit egy nyolcadikos irodalomkönyv ügyében.³ Például a *Légy jó mindhaláláig*gal kapcsolatban végül

Valaczka Andrással mind a ketten megvittuk a magunk csatáit egy nyolcadikos irodalomkönyv ügyében.³ Például a *Légy jó mindhaláláig*gal kapcsolatban végül

³ Gombos Péter, Radócné Bálint Ildikó és Virág Gyuláné (2016): *Irodalom 8.* OFI, Budapest. (Kiadói kód: AP-080509)

kompromisszum született: nem sugalltuk, hogy legyen kötelező olvasmány, „kuckórovatba” került, és inkább a film oldaláról közelítettük meg. Mindenkinek ajánlom Baranyai Norbert tanulmányát (*Személyiségfejlődés, nevelődés, költői identitás* a címe), amelyben a szerző arról értekezik, hogy a *Légy jó mindhalálig* mint iskolai könyv lehetetlenné teszi a saját értelmezését.⁴ Ezzel a felvetéssel mélyen egyetérttek. A *Légy jó mindhalálig* értelmezhető könyv, de nem nyolcadik osztályban, és nem iskolai könyvként.

Pont ezért nagyon sajnálom, hogy nem voltam ennél is sokkal határozottabb a tankönyv írásakor. Ugyanis annak ellenére, hogy a könyvben (szerintem) azt sugalljuk, hogy a *Luke és Jon*⁵ legyen a kötelező olvasmány, a nyolcadikos lányom osztályában ez fel sem merült. A tanárnő az *Ábel* és a *Légy jó mindhalálig* közt habozott, s végül utóbbi mellett döntött. Mert bár úgy gondolta, nem alkalmas kötelező olvasmánynak, de „a szülők már a gyerekekkel ezt olvastatták, tehát mégiscsak legyen ez.” Ennek tükrében azt gondolom, az adott tankönyvet úgy kellett volna megírni, hogy ezt a lehetőséget kicsit se sugallja. Tehát a gyerekekkel szerintem nincs baj, inkább az a feltűnő, ha a tankönyv bármilyen értelemben teret ad a szülőnek és a pedagógusnak egy alkalmatlan szöveg olvastatására, ők megragadják ezt a lehetőséget mint utolsó szalmaszálát...

Én legalább tizenöt évig hittél beszéltem arról, hogy a kötelező olvasmányok kiválasztása az egyik kulcskérdés, a kortárs irodalomé pedig a másik. Most mind a kettőre azt mondom: az ezekkel kap-

csolatos bajok csak tüneteinek, hogy Magyarországon egészen rosszul működik az irodalomtanítás. Persze önmagában borzasztó a tünet, hogy még mindig tud egy *Légy jó mindhalálig* kötelező olvasmány lenni. A valódi probléma viszont az, hogy tulajdonképpen nincs irodalomtanítás – mert az iskolában nincs vagy alig van irodalmi élménye a gyerekeknek. Az is ennek a tünete, hogy még mindig irodalomtörténetet, szerzőket és irodalomelméletet tanítunk. Egyetérttek tehát Péterfy Gergellyel: az irodalom szeretetét kell tanítani minden

eszközzel. Ha a tanárnak – mint nekem – nagy kedvence Arany János, és a gyerek nem tudja megközelíteni, akkor találkozzon vele később! Az én kedvenc Jókaim *A köszívű ember fia*, de biztosan

nem olvastatnám kötelező jelleggel, mert ma nem tudom közel hozni a gyerekekhez.

A következő kérdés persze az: mi van hozzájuk közel. Van-e a kortárs magyar ifjúsági irodalomban olyasmi, mint külföldön Patrick Ness vagy Robert Williams? Vannak-e nekünk ilyen ászaik? Igen, azt hiszem. Én ötödik-hatodikban jó szívvel olvastatom *A kőmajmok házá*t Tasnádi Istvántól. A hallgatóimnak is ezt javaslom. Nógrádi Gábor legjobb könyve *A gonosz hét napja*. (Inkább 14 éven felül.) E műveken kívül viszont csak felvillanásokat látok. A dilemma tehát adódik: olvastassunk-e elég jó könyveket, vagyis olyanokat, amelyek – mondjuk így – feltehetőleg nem lesznek klasszikusok.

Baranyai Katalin: Azért vannak még néhányan, például Békés Pál.

a *Légy jó mindhalálig* értelmezhető könyv, de nem nyolcadik osztályban, és nem iskolai könyvként

⁴ A tanulmány letölthető innen: <http://epa.oszk.hu/01300/01343/00016/nemzet.html>

⁵ Robert Williams (2012): *Luke és Jon*. Scolar, Budapest. (Fordította: Simonyi Ágnes)

Gombos Péter: De melyik az a könyve, amit 14 évesen olvassunk? A *Félőlény* jó 5–6. évfolyamon, de a *Csikágó* meg még nem jó nyolcadikban. Ki ír könyveket a nagykamazsoknak Magyarországon? Külföldön Patrick Ness, Lois Lowry, helyenként Luis Sachar, Christina Nöstlinger nekik írnak. Hol vannak ugyanezek a magyarok? Persze, miért ne lehetne külföldi szerzőt olvastatni? Alsóban jórészt magyar szerzőt választunk – sokféle okból –, de felsőben már választhatjuk a *Luke és Jont* vagy a *Szólít a szörnyet*.⁶

Baranyai Katalin: Hozzá kell tenni, hogy a Gombos Péter által emlegetett tankönyv még a kísérleti sorozat előtti kompromisszumokkal teli kiadvány volt, egyik szerzőjét tragédia érte, így kellett hívunk gyorsan Pétert, s végül egy olyan könyv született, amelynek festsávja a nagyon hagyományostól a nagyon újig terjedt. Valaczka András szeretném megkérni, egészítse ki saját mondanivalójával a beszélgetéssort.

Valaczka András: Kezdem az elején. Egyrészt Térey János mondataiban nekem az az izgalmas, hogy látható: a színház mennyivel könnyebben viszi át a közeget az üzenetet. Ezzel kapcsolódott a fejemben Péterfy Gergely gondolata a magunk választotta tankönyvi szövegből történő angoltanulásról. Én is ötpercenként ezt látom a tanítványaimnál. A színházi élményben és a magunk választotta zeneszámok tanulási közegében talán az a közös vonás, hogy itt is, ott is megélünk valami eleven és egyben közösségi szituációt. Az irodalomtanításban és a szülői kultúraátadásában is az a

lényeg, hogy drámaként, szituációként éli meg a gyerek, amit kap.

Idézném az egyik tankönyvszerzőnket, Nényei Pált, aki egy interjúban is elmondta a tankönyvi viharok idején: valójában nem létezik a kortárs és nem kortárs határvonal; inkább csak jó és rossz irodalomról beszélhetünk. Ez nem csak bonmot, igaznak tartom, és mondok is egy példát. Ha van, ami távoli és nehezen tanítható az iskolában, az Homérosz. Homérosztól a gyerekekkel mindig azt a szövegrészletet veszem, amikor Odüsszeust a Phaiákok szigetén leszólja az egyik ember, hogy te, hát te akarsz versenyezni, hogy nézel ki, nem vagy te arra alkalmas. Akkor ott szerepel egy válasz: „Nem helyeset mondtál, idegen, nyomorultnak látszol. / Hát csak

nem kap meg mindent mindenki az égtől, / jó alakot, jó észet, s jelesen szólás tudományát.” Elmagyarázza, hogy egyikünk sem olyan, hogy mindene meglenne. Nincs Audi A8-as, sportos izomzat, ész és minden más

valójában nem létezik a kortárs és nem kortárs határvonal; inkább csak jó és rossz irodalomról beszélhetünk

egyszerre. Abban a pillanatban, hogy egy ilyen háromsoros szövegnél megállunk, ezeknek a kamaszoknak – akik tele vannak frusztrációval, azt hiszik, hogy rosszabbak, mint a kortársak, bénák a tesiórán, gyengébb tanulók, mint a szomszéd – a tanítási óra, az irodalomóra drámává válik. Hiszen azt élik meg: „én vagyok az, akivel kapcsolatban fölvetik, hogy »mit nézel béna gyerek, te akarsz itt mutatványokat előadni?«” Tehát a tankönyvfejlesztési elveink egyike a kortárs irodalmak hangsúlyos jelenléte – de nem azért, mert a klasszikus ne tudná megszólítani a gyerekeket. Hanem csakis azért, mert föltételezhető, hogy a kortárs szerző, aki abban a világban él, amelyben a

⁶ Patrick Ness (2012): *Szólít a szörny*. Vivandra Könyvek, Budapest. (Fordította: Szabó T. Anna)

gyerek, mégis több ilyen felületre mutat rá, mint Homérosz.

Gombos Péter szavait továbbfűzve: a gyerekekkel szerintem sincs baj, ilyen értelemben nem romlott (el) a világ. A romlás abban áll, hogy zaj van. Zajos a kommunikáció. Aczél Petra sokszor azzal kezdi a retorikáról szóló előadásait, hogy jó hangosan belekiált a mikrofonba: NAGY A ZAJ! Nagyon hatásos, a közönség mindig zavarba is jön. Ő pedig kifejti, hogy ez azt jelenti: rengeteg inger ér minket. Csöndet kellene teremteni körülöttünk.

Mi ezzel próbálkozunk családon belül; legalább a nyári hónapokra elszigetelődni tévétől, internettől. Csodálatos módon rögtön kiderült annak idején a gyerekeinkről, hogy tudnak és szeretnek olvasni. Amikor a multitaskingot élük – amelynek még a látványától is nagyon idegenkedem –, akkor zaj van körülöttük.

Úgy tanulják a matekot, hogy közben szól a zene, de a tableten megy egy filmet is. És azt állítják a

mai gyerekek, hogy ők így tudnak jól tanulni: hogy egyszerre három dolgot fogadnak be. De más környezetek is ugyanilyen zajosak. Például amikor megnyitom a híroldalakat, minimum 25 cikk látszik ott egyszerre. Ez pedig nem kedvez a lineáris olvasásnak.

Ezért próbáltunk a tankönyveinkben csöndet teremteni. Nagymértékben csökkenteni az ismeretanyagot, a monológjellegű, a kinyilatkoztatást, és egyben jóval több kapcsolódási pontot beépíteni a kortárs vagy nem kortárs irodalmak szövegei, problémái közé. Egy tankönyvnek újra és újra meg kell kérdeznie a gyerektől: „téged ez hogyan érint?” Tehát a megszólítás, az átélt dráma és a csend lehetősége, ezek a kitérés pontok az irodalomtanítás, az olvasás bajából, úgy látom.

2. SZOROZATOK, MÁMOR, KONZERVATIVIZMUS, MÉM

Baranyai Katalin: Nagyon érdekelne, mit gondolnak a sorozatok fokozódó divatjáról. Szajbély Mihály teszi szóvá egy tanulmányában, hogy Jókait a legtöbben rosszul olvassák, hiszen ő afféle sorozatként, szinte tárcaregényként írta a regényfolyamokat. Ezért jön elő egy szereplő többször, ezért ismerős egy másik regényből és így tovább. Tehát a sorozatra való igény létezett és létezik. A XX. század második felében ez a műfaj a tévéhez kapcsolódott, ma az internethez és a hálózati megosztáshoz. Tudjuk, hogy a gyerekek is követik, letöltik a sorozatokat, és beszélgetnek róla. Mivel divattá vált, fiúk is, lányok is ismerik, ebben a kontextusban jól tudnak beszélgetni. Ezek

szerint most ez az, ami megszólít? Ez a jó közös téma, nem a közös szöveg hagyomány?

Térey János: Én most rövid leszek: nincs odahaza televízió, és számítógépen sem nézek sorozatot, nincs rá időm. De tudok a létezésükről, és némelyik író társam áradozásából azt is tudom, melyiket kéne néznie, hogy képben legyenek.

Péterfy Gergely: Én nagyon ritkán tudok sorozatot nézni, mert estére már elálmosodom, és egy epizódnak általában csak a feléig jutok. Amikor mégsem így történik, az nekem nagy élmény. Szerintem a televíziózás ebben a műfajban találta meg legigazibb önmagát. Ma már elképesztően jól megírt sorozatok vannak. Profi műhelyek szönek egészen fantasztikus történeteket, hihetetlen dramaturgiával. Ezek szakmai szemmel is nagyon izgalmasak, ahogy bonnyolítják a cselekményt, ahogy újabb és

újabb fordulatok elé állítják a hőseiket, és ahogy a szerencsés csillagzat alatt született alkotók mindezt még meg is tartják a hitelesség határain belül. Ennek az évtizednek ez egy nagyon fontos jellegzetessége. Kár volna kimaradni belőle.

De az ördög vigye el, hiszen tényleg arról van szó, hogy – szégyen, nem szégyen bevallani –, az irodalom az egy élvezeti cikk. Keletkezéstörténete Dionüszosz barátunk ünnepével indul. Egy a kreatív írást tanító könyv legrokonszenvesebb mondata az lenne, hogy amikor történeteket írunk, egy koherens álmod hozunk létre, amit az olvasó velünk tud álmodni. Az álom mámor is: megszabadulunk a hétköznapi partikularitásunktól, és belemerülünk valamilyen kollektív csodálatba, látomásba.

Ismerjük fel: az irodalom ezt teszi lehetővé. Az a jó irodalom, ami elviszi az embert egy olyan tripbe, amelyből alig tud kijönni. Ami után fáj letenni a könyvet. A jó film is ilyen: ha kijövök a moziból, akkor

rosszul érzem magam kint, mert vissza akarok menni abba a világba, amiben addig éltem, amíg a filmet néztem. Mert az én világom szürke és csúnya ahhoz képest.

A gyerekeknek lehetővé kell tenni, hogy ebbe az élvezetbe, ebbe a mámorba elmerülhessenek. De ha állandóan figyelmeztetjük őket, hogy ez valami szigorú és komoly dolog, amiből majd vizsgáznuk kell, akkor természetesen nem fogják élvezni, és kimaradnak a lehetséges örömeiktől. Valóban, él itthon egyfajta beteges konzervatívizmus, ami mindenfajta örömelet számúzni szeretne az iskolából, és a társadalom egészétől is. Inkább azt szeretné, hogy az egész életünk legyen egy pengeszájjal kiszorított gyónás, amelynek keretében bevalljuk, hogy mindannyian vétkecs, alávaló, hitvány alakok vagyunk. Úgy gon-

dolom, ezzel a törekvéssel mindenféleképpen szembe kell szállni, és ezt talán legjobb az irodalom oktatásán keresztül tenni.

Gombos Péter: Mélyen egyetértek azzal, amit a sorozatokról, azok profizmusáról mondtál. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy gyerekeink ezeken nőnek fel. Letöltöttek egy évadot, és ledarálják egy nap alatt. Én magam is több sorozatot végignézttem már, ha van időm, megnézek pár részt. Szívem szerint utalgatnék is rájuk egy irodalomkönyvben, nem félnék ettől a fajta transztextualitástól. (Így mondom, Gérard Genette után, hiszen az intertextualitás kifejezésben az 'inter' szűkebb jelentésre utal.) Én zseniális dolognak tartom az utalást egyik műben a másikra, akár egy

film az, akár egy sorozat.

Tavaly nekem kellett elbúcsúztatni a ballagó hallgatóinkat, én pedig Barney Stinson-idézeteket hívtam ehhez segítségül. Barney Stinson egy amerikai sitcom, az *Így jártam*

anyáttal szereplője. Nem tudom, az elmúlt 15 év kultúrájának van-e olyan nem létező (!) alakja, akit ennyit idéznének világszerte. Még „könyvei” is megjelennek. Szenzációs figura, és senkit nem zavar, hogy nem létezik. Nagyon izgalmas jelenség, miért ne lehetne utalgatni rá?

Persze azt is figyelembe kell venni, hogy most még utalhatok az *Így jártam anyáttal* sorozatra, de öt év múlva valószínűleg már nem fogják ismerni az akkori fiatalok. Amerikában a *Lost* című sorozat felborította a tévézési szokásokat, és elkezdődött valami új. Az én gyerekeim azonban már nem tudják, mi az a *Lost*, pedig az nem 100 évvel ezelőtt volt. Ha erre nem figyelünk, időnként nagyot hibázhatunk. Az egyik szerzőtársam például a melodráma fogalmát korábban három Karády

a gyerekeknek lehetővé kell tenni, hogy ebbe az élvezetbe, ebbe a mámorba elmerülhessenek

Katalin-filmmel próbálta illusztrálni a nyolcadikos irodalomkönyvben. Egy mai 14 évesnek? Miért nem az *Alkonyatot* veszi elő? Mindenhol ismerik, a melodrámat pont úgy meg lehet belőle ismerni, mert ezt a megismerési lehetőséget nem a film minősége teszi.

Valaczka András szokta mondani, hogy bátran tegyünk be filmet a tankönyvbe, mert a gyerekeknek az a közös élményanyaguk. A klaszszikus irodalomra utalni ma már nagyon nehéz. Mélyen egyetérték. Nagyon szeretném, hogy minél több utalás legyen a tananyagokban keresztbe-kasul. Ebben segíthet, ha nem a szerzőkből indulunk ki, hanem a fogalmakból, a folyamatokból, a problémákból. Ekkor kézenfekvő módon megképződhetnek az utaláshálózatok, a transztextualitás. Festmények, szobrok, tévésorozatok, képregények, sitcomok, színházi előadások. Akkor működik valami, ha a gyerek fölismeri. Az aha-élmények által. Annál nagyobb élmény szerintem nincs, mint amikor a gyerekek egy rajzfilmben ráismer egy klasszikus görög motívumra. Arra kellene törekedni, hogy ezek az áthallások, fölismerések minél gyakrabban megtörténhessenek a gyerekekkel.

Valaczka András: Az *Így jártam anyáttal* nálunk is állandóan műsoron volt, talán még most is így van. S közben eszembe jutott még egy érv, amely a sorozatok mellett szól. Tudniillik az, hogy azért (is) gyakorolnak olyan nagy hatást ezek a kamaszokra, mert ezeket megnézni, követni, érteni nagy vállalkozás. Vekerdy Tamás írja valahol: ne akarjuk levitetni a szemetet a

gyerekekkel, mert abból csak családi perpatvar lesz. Éppenséggel azért, mert nem elég komoly feladat, nem elég nagy kihívás a kamasz számára. Ha arra kérnénk, hogy építse át a házat, bontsa le, és egy hét alatt emelje újra, arra szívesen vállalkozna. A tankönyvbéli, munkafüzetbeli feladatok-

nál is didaktikai alapszabály: az olyan feladatot szeretik a gyerekek, főleg a kamaszok, ami már majdnem meghaladja a képességeiket, de még meg tudják oldani.

Sok évvel ezelőtt még nem számított tiltott tevékenységnek a frontális

irodalomtanítás, mint ahogy ma van, teljes joggal. Már gimnazista koromban is szívből gyűlöltem az ilyen órákat. A hasonló történelemórát nem, de a frontális órát tartó irodalomtanár rettentően idegesítő; szüntelenül úgy tesz, mintha kíváncsi lenne a véleményemre, de valójában nem az. „Nagyon jó, hát igen, ügyes vagy, nem erre gondoltam.” És máris jön a következő anyag. Valójában a diákok öt perc alatt rájönnek, hogy nem kíváncsiak rájuk, ők csak az óra dramaturgiájához kellene, változtatott kézzel jelentkező figuráknak.

De a sorozatoknál vagy az önálló indítástól fakadó olvasásnál egészen másról van szó.

Ott elkapja őket a gépszíj. Én végignéztem a *Szent Johanna Gimi*-cunamit. Talán már lecsengőben van, de ez nem számít: többedszerre derült ki általa, hogy nemcsak tud-

nak és szeretnek olvasni a gyerekek, hanem mániákusan is képesek falni a könyvet. A *Twilight*-hisztéria ugyanilyen volt, már a film előtt. Ezek nem is új felismerési lehetőségek. Csaknem két évtized eltelt a

Festmények, szobrok, tévésorozatok, képregények, sitcomok, színházi előadások. Akkor működik valami, ha a gyerek fölismeri.

valójában a diákok öt perc alatt rájönnek, hogy nem kíváncsiak rájuk, ők csak az óra dramaturgiájához kellene

Harry Potter-sokk óta, amelyből világos lett, hogy a gyerekek olvasnak, és hogy a sorozat mint forma működik.

A felnőtt olvasói-befogadói közösségi életben él a szájhagyomány; rögtön továbbadjuk az élményeinket, ezekről van szó a rádióban, ezekről beszélünk

a kávé mellett. Az iskolának, a tanárnak vagy akár az OFI-nak mediátorszepe lehetne abban, hogy ugyanilyen csatornákon katalizálják az olvasói, befogadói divatokat. Ha ilyen trendivé vált valaminek a

végigolvasása, végignézése – hét kötetnek, tizenöt kötetnek, 53 epizódnak –, akkor miért ne fogadjuk el ezt hatóerőnek? Fialtal ismerőseim a nyáron minden este 3–4 epizódot megnéztek a *Trónok harcából*. Ha megnézték, biztosan nem volt rossz nekik. Ki lehetne mondani: az olvasásra csalogatás esetleges új, hatékony eszköze ugyanaz, ami a felnőtt világban is: mémmé tenni valamit.

3. MIT KEZDJÜNK A TELEPAKOLT ZSÁKKAL?

Baranyai Katalin: Eddig nagyon okosan kikerültük a nemzeti narratíva és a kánon kérdését – mint tantervi elvárást. Vagyis pontosan azt, ami feszíti az iskolai kereteket, és amelynek kereteit ugyanakkor a tankönyvekkel feszegetjük. Nem kérem vendégeimet, hogy a tartalmak (vagy akár a hordozók, a technika) elavulása vagy vilámgyors változása tekintetében prognózist adjanak, inkább azt kérdezem: mindazzal, amit a tanár próbál átvinni a diákok felé az iskolában, milyen viszonyt ajánlanának? Mit is kezdjünk hátunkon a telepakolt zsákkal mi, tankönyvírók, pedagógusok?

Hogy tudunk még lépni, hogyan tudunk teret nyerni? Kis mozgástérben, óvatos táncrenddel mit tudunk tenni?

Térey János: Én nem vagyok tanár, nem is tudom, melyek az elvárások a pedagógusok felé. De az én észjárásom szerint az ő ízlésük a mérce, tehát nekik kell elvégezniük a szelekció fontos munkáját. (*Baranyai Katalinhoz*): „Móricz vagy nem Móricz? Ezt ki dönti el?”

Baranyai Katalin:

Jellemzően a pedagógus maga.

Térey János: Akkor az egy üdvös helyzet. Én Debrecenben születtem, ott is érettségiztem. Természetesen kötelező olvasmányunk volt a *Légy jó mindhalálig*, amelyben, tudjuk, a kvázi utolsó mondat, a *message* az: „én nem akarok debreceni diák lenni”. Hát ezzel én is pontosan így voltam. Ezt a könyvet Debrecenben könnyen lehetett tanítani, mert a debreceni diákok általában nem akartak debreceni diákok lenni. Pedig ez egy jó nevű gimnázium volt, ha nem is az a bizonyos kollégium.

Mindig is nagyon érdekelt, hogy pedagógusként egy teljes mértékben iskolaelles üzenetet hordozó könyvet hogyan lehet évtizedek óta mozgásban tartani az oktatásban. (*Nagy nevetés a teremben.*) Egyébként köztudott, hogy a regény Móricz kommün alatti hányattatásairól szól, pontosabban arról, ahogy a politikai mozgások az író lelkét feldűlják. Tehát érdekes könyv ilyen szempontból is. És se mondom, hogy távol áll tőlem, mert a szülővárosomban játszódik, az pedig egy nagy ajándék. De Móricznak korántsem ez a legjobb könyve. Vagy nem a legfontosabb. Egyszerűen jó, ha a tanár el tudja

dönteni, hogy az iskolában a gyerekeknek kell-e valami vagy nem, és nem kap a fejére föntről ezért. Már csak azért is, mert a tanár is – ahogy korábban a színészre utaltam – feltehetően azt tudja jól közvetíteni, amiben hisz, ez egészen evidens. Penzumot nem lehet tanítani.

Gombos Péter: A Magyar Olvasástársaságnak van egy úgynevezett gyermekirodalmi adatbázisa.⁷ Ez nyilvános és ingyenes. A szülők és a pedagógusok is nem és életkor szerint kilitázhadják az ajánlott műveket, egy-egy rövid leírással. A tárat az Országos Széchényi Könyvtár erre szakosodott kollégái rakták össze, és körülbelül 2 000 tételt tartalmaz. Döntő részben kortárs ifjúsági irodalmat, nagyon sok magyar szerzővel.

Egyébként még így sem mindig egyszerű kortárs magyar irodalmat találni iskolai használatra. Amikor például hetedik-nyolcadik évfolyamosoknak kerestünk novellát, én magam sehogy sem találtam olyat, amit jó szívvel adtam volna. Felhívtam hozzáértő, okos ismerősöket, de ők is Csáth Gézárt és Kosztolányit ajánlották. Végül azért választottuk a tankönyvbe Dragomán György *Alagút* című szövegét *A fehér királyból*, mert az ugyan nem novellaként lett igazán ismert, de akként is működik.

Térey János: Nincs jó magyar novella? Én ezt nem hiszem.

Gombos Péter: Kamaszoknak nem nagyon találtunk.⁸

Baranyai Katalin: Sok a „nem kívánatos” elem bennük. Itt még olyasmire is gondolni kell, mint például a dohányzás. Sarkításnak tűnik, de érvényesül a korhatárelv, van elvárt korrektség, PC. Mi próbáljuk megoldani a tankönyves feladatokat minél komplexebben. Képbéhívással, filmmel, tekintéssel, linkmegjelöléssel, korszerű munkaformákkal, az elmélet minél kisebbre szorításával. Részletekhez is nyúlunk most már, idézünk intertextuális, transztextuális és más módszerrel utal-

ismerjük meg a generációk és a csoportok különféle beszédmódjait, a nagy változásokat, a művészet új nyelveit

gatva. Reméljük, nem csak magunknak. Erősen számítunk a kollégákra. Kifejezetten úgy érzem, hogy a magyartanításnak most már nem az a legnagyobb gondja, hogyan írjunk jó módszertani óravázlatokat. Egyrészt

ilyenek már léteznek, másrészt az ehhez szükséges képességek elég sokat fejlődnek a felsőoktatásban eltöltött évek során. Inkább kifejezetten korosztályos és állandó olvasmányrészleteket, ajánlókat adnék a pedagógusoknak a kortárs irodalomból, tanítóknak, tanároknak, minden iskolaszinten. Azért, hogy képben legyenek. Hogy ismerjük meg a generációk és a csoportok különféle beszédmódjait, a nagy változásokat, a művészet új nyelveit.

Péterfy Gergely: A tanári lét egy bizonyos fokig színészi feladat. Komplex színpadi jelenlét, ahol nagyon sok feladatot kell egyszerre megoldani. A diák számára pedig az lesz hiteles, ami a tanár számára személyesen átélt és fontos. Én amúgy is a szubszidiaritás nagy híve vagyok: minél kevesebb hatalmat a központoknak, és minél inkább szétszórni a döntési jogkört a civil szin-

⁷ <http://ki.oszk.hu/gyerekirodalom/>

⁸ Ugyanakkor 2016-ban látott napvilágot a *Jelen!* című antológia, kortárs ifjúsági novellákkal. Nem véletlenül kapott idén Az Év Gyerekkönyve-díjat, hiánypótló mű. (Gombos Péter utólagos jegyzete.)

ken. Ha innen nézzük, Wass Alberten keresztül is meg lehet szeretetni az olvasást, bár ez a kapcsolás egyáltalában nem volna szívügyem. De bele lehet merülni egy történetbe, egy fikcióba Wass Albertnél vagy Nyírónél és Kertész Imrénél is. A politikai és ízlésharcokat, amelyek keresztül-kasul át- és felülírják a pedagógusi szakmát (mint oly sok mindent ebben a szerencsétlen, véráztatta hazában), valahogy okosan kellene kezelni. Például úgy, hogy tényleg meghagyjuk a tanároknak azt a jogát, hogy amit ők szeretnek olvasni, azon keresztül tanítsák meg olvasni a gyerekeket, ahelyett, hogy politikai direktívákkal zaklatnánk őket.

Gombos Péter: Részben egyetértek. Nagyon fontos tudni, hogy a tanár csak azt tudja megtanítani, amit ő maga szeret olvasni.

Ugyanilyen fontos – és most is Valaczká Andrást idézem –, hogy nem apu és anyu könyveivel és filmjeivel kell tömni őket. Amikor tankönyvíróként azt terveztem, hogy legyenek dalszövegek az irodalomkönyvben, egy kolléga először saját kedvenc dalait hozta. Nem azokat, amelyeket a mai gyerekek ismernek. Én pedig azt mondtam, hogy inkább emeljünk be például 30Y-dalszövegeket. Kompromisszum eredményeképp került be Presser Gábor, ami még a miénk, de talán a gyerekeinké is tudna lenni. Szóval a tanár azt tudja átadni, amit szeret, de szükséges volna megismernie a gyerek dallistáit és könyveit is! Én például Asterix-képregényeken nőttem fel,

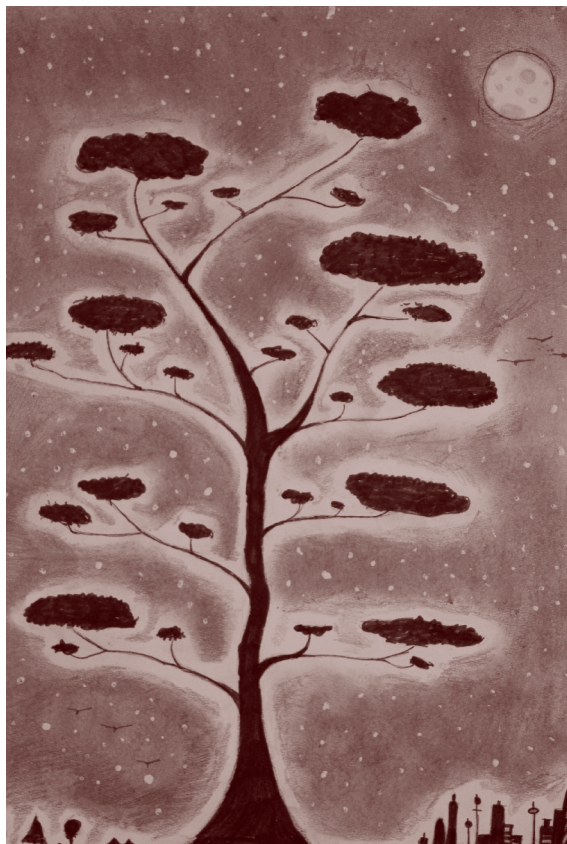
viszont a Marvel- és DC-univerzum (Supermantól Pókemberig) soha nem érintett meg. Mégsem tehetem meg, hogy elzárkózom a megismerése elől, mert a mai kamaszok Marvel- és DC-filmeken és -képregényeken nőnek fel. Nem szeretem, de muszáj képben lennem, hogy tudjak beszélgetni velük – akár a saját gyerekeimmel is – ezekről.

Valaczká András: És csak ezután jönnek a tanári jelenlét más vetületei. Például már egy réges-régi tallini olvasáskonferencián beszámoltak a felismerésről: a fiúgyerekek azért azonosulnak kevésbé az olvasás szeretetével, mert a szemük előtt minden olvasó

modell: nő. Otthon az anyukák olvasnak, az apukák soha. Az iskolában tanárnők tanítják az olvasást, tanár urak nemigen. Ezért a lányok moti-

váltak, de a fiúknak mindez női dolognak tűnik. Ugyanitt az is elhangzott, hogy a profi nyugati kiadók úgy tervezik meg a kötetek fedelét, hogy az anyukáknak tetszen. Ugyanis ők választják ki a könyvet megvásárlásra. Tehát ha egy örült nagy gépfegyver van a könyv fedelén, akkor az anyuka nem fogja megvenni a fiának.

Ki tudja fölmutatni hitelesen a fiúgyerekek előtt is az élmény lehetőségét? „Tanárnő, látom, hogy nagyon szereti a *Kláriskát*”, mondja a fiú, de ettől még nem fogja feltétlenül ő is olvasni. A megoldást nem tudom. Még csak körvonalazni sem. Ez például egy megoldhatatlan problémának látszik.

Az égig érő fa – Lázár Flóra, 8. o., IV. helyezett, Mezőtúri Ált. Isk. és AMI Kossuth Lajos Magyar-Angol Két Tanítási Nyelvű Ált. Iskolája, felkészítő tanár: Nagy Ferenc

„Tudom, belőlem majd papírt csinálnak és a papírból könyv lesz. Mosolyogni fogok, ha majd egy kisgyerek felnyit egy könyvet, mert akkor tudni fogom, hogy van élet a halál után.”
(Ágoston Loretta, 7. o., Szolnoki Körösi Csoma Sándor Ált. Isk. és AMI, felkészítő tanár: Nagyné Zemlényi Zita)

A fa színesben látva – Dienes Dóra, 8. o., II. helyezett, Létavértesi Arany János Ált. Isk., felkészítő tanár: Máté József

„A lomb jelentette az égi szférát, mellyel azt próbálták ábrázolni, hogy az isteneknek köszönhető létezésünk. A törzs mutatta a földi életet, ahol mi, emberek vagyunk. Az alján, azaz a gyökerénél csúf békák és sovány kígyók tartózkodtak, ez jelentette az alvilágot.”
(Gere-Szabó Lilla, 7. o., Mendei Géza Fejedelem Ált. Isk., felkészítő tanár: Pintérné Fürt Judit)

„A teronok rávetették magukat Deronra, de a druida se volt tétlen, egyik pillanatról a másikra felillant egy közeli fa tetejére. Majd suttogni kezdett a fának a szellemek nyelvén.”
(Marossy Benedek, 7. o., Karinthy Frigyes Gimnázium, Képzőművészeti Tehetséggyógyozó Szakkör, Pestszentlőrinc, felkészítő tanár: Rózsavölgyiné Tomonyák Gitta)

